

מימיה הראשונים של נוה-צדק

מר משה וילנר, מראשוני נוה-צדק, שהשתתף בעלומיו, בגיל 20, ביסוד השכונה העברית הראשונה ליד יפו לפני יובל שנים, רשם את זכרונותיו על מוסד השכונה ר' שמעון רוקח ז"ל ועל הימים הראשונים לקיומה. אנו מוסרים בזה קטעים מזכרונותיו, בלי לשנות מסגננם המקורי.

עד שבא ר' שמעון רוקח מירושלים לשכון ביפו, היתה העיר עזובה ללא תורה ודרך ארץ וללא עומד בפרץ. גם המלשינות נשאה ראש וגם המיסיון הארורה מצאה קן לה בעירנו לצודד נפשות. משבא מר רוקח המנוח התחילה תקופה חדשה, נוסדה חברת „עזרת ישראל“, ובהשתדלותו הבאנו את הרב הגדול ר' נפתלי הרץ מירושלים לכהן פאר בעירנו, ועוד תקנות הרבה תקן, ויסד את נוה צדק. והנה האמת ניתנה להאמר שגם אחיו הבכור, ר' אלעזר רוקח עזר בהרבה להוצאת הרעיון הזה לפועל. ואולם, באשר פסק הלה בתחילת בנינה, כי מוכרח היה – לרגל עסקיו, לעזוב את העיר, לכן נקרא את כל הרעיון על שם אחיו הצעיר, ר' שמעון, כדאמרי חז"ל: „אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה“.

אנכי התודעתי אל מר רוקח עוד מראשית בואו לעירנו, ותמיד מדי הפגשנו נדברנו אודות ענין זה, היינו: לבנות בתים לאחינו הבינוניים והעניים, לבל יצטרכו לשכון אצל הערבים בזוהמה וברפש חוץ מזה אינם בטוחים בחייהם.

החלטנו לקרוא לאספה אודות זה. ויהי באחד מערבי החורף שנת תרמ"ז נאספנו — כמה מתושבי יפו — והצענו להם את ההצעה הנ"ל והנה נתקבלה ההצעה פה אחד, ותיכף עשינו ועד בנין ולישוב ראש נבחר מר שמעון רוקח.

אז קנינו מאת החכם ר' אהרן שלוש ז"ל חמשים מגרשים, כל מגרש שלש מאות אמה נטו, ונתחלקו אח"כ עפ"י הגורל. בכל שנה נבנו 10 בתים וכל החברים כולם שלמו בעדם תשלום חדשי. כל הזוכה בגורל זכה בבית, ראשון ראשון ואחרון אחרון.

ואגב, המגרשים האלה היו מנותקים מן הישוב מכל רוחותיו. רק אחרי עשרים שנה להבנות נוה'צדק שלנו יצאו אנשי „אחוזת בית“ לבנות את השכונה שהיתה עתידה להיות לתל-אביב. ובצדק העיר בפני כל עם ועדה אחד מזקני הישוב הראשונים, מר אהרן אייזנברג ז"ל (כשבאו מן המושבות ללזות את ארונו של מר רוקח ז"ל לבית עולמו בתל-אביב) לאמור: „לולא אנחנו הנוה'צדקים סללנו להם את המסילה, כי עתה גם היום היו בוני העיר העברית „הראשונה“ מהסר סים מלבנות להם בתים במקום הזה.

עד כה ידוע לכל שהש"ר יסד את נוה'צדק, היינו הבתים הראשונים שנבנו על יד יפו הרומה. ברם חושבני שלא הכל יודעים בכמה יסורים ועגמת נפש עלה לו „התענג הזה“ ועל כן חושב אני לבנות, שכדאי לכתוב על כך בדברי ימי הישוב החדש שלנו.

ה « ב ט ו ח »

הקרקע נקנתה על שם איש פרטי, ב. ר., באשר אחרת אי אפשר היה לסדר את החנות. וכיון שכאמור היה מוכרח כל חבר לחכות עד בוא תורו לזכות, לכן הוכרחנו להאמין באיש הנ"ל, בישרו ובדבורו, שלא ימכור ולא יעבט את בתינו. ואכן היה האיש ב. ר. איש נאמן ומוחזק לאיש עשיר ולא היה איפא שום מקום לפקפק באמונתו, עד שנגמרו כל הבתים. ואז נודע לנו שהבטוח שלנו אינו בטוח כלל, באשר נסתבך בעסקים רעים וירד מנכסיו. נוסף לזה חלה מרוב דאגה במחלה אנושה, ר"ל, ואז החליט בנפשו כי חיינו וחיי בני ביתו קודמים לכל אדם שבעולם. הוא היה אצל הקונסול האוסטרי, ארמני, סך 2000 גאפוליאון בלי שום אסמכתא אחרת, רק נגד שטר חוב גרידא. הלה לא חשש כלל לכספו, באשר ידע, ששכונה שלמה נרשמה בטבו על שמו של הלווה וכי יוכל בשעת הדחק, לכשירצה, לכופף אותו להעבירנה על שמו, באשר הלווה היה נתון תורכי ולעומתו היה המלווה תקיף גדול. קונסול אוסטרי! ומי לנו גדול כמוהו בימים ההם, ימי הקפיטולציה?

אנחנו לא ידענו מכל הנעשה ופתאם יצא הקול כי האיש, ר"ב, חולה מסוכן, כמעט לאחר יאוש! וממילא כל המושבה כבר בסכנה, באשר מי זה יהיו לצער את החולה המסוכן לדבר אהו גלויים ולומר לו: דע לך כי מת אתה, ובכן הוצא בבקשה את ספר המקנה של גיה צדק מתחת ירך למען עשות טרנוקציה על שם איש

אחר הבטוח יותר ממך?

יתר על כן: בני משפחתו עומדים סביבו ושומרים צעדי
לבל יעשה כדבר הזה.

הענין היה דחוק מאד, באשר מי יודע מה ילד רגע? והנה
מצא ר' שמעון רוקח ז"ל עצה טובה. רופא יהודי היה בעיר
חברון, ושמו ד"ר שטיין. והיה הרופא ההוא איש ישר, וגם ידידו
הטוב של מר רוקח וגם של האיש ב. ר.; אותו הרופא יעץ מר
רוקח להביא עבור החולה דגן, ואגב, רופא יהודי אחר לא היה
בכל הסביבה. ויבוא הרופא שטיין, כעצת מר רוקח, ויהי ראשית
מעשהו להקל את לבו של החולה ואת לבות בני ביתו, אחרי הברכה
לאמור: אך מחלה עוברת היא ואין לו מה לפחד, וכי עוד מעט
יקום מחליו זכו וכו', רק למר רוקח גילה את הסוד, כי אין שום
תקה לחייו!

ויתאכסן הרופא בבית החולה והיה אצלו יומם ולילה, ויטפל
בו כדבעי ואז היתה לו שעת הכושר לדבר על לבו של החולה,
וכמובן שלא בפני בני ביתו, כי עצתו היא שיוציא מתחת ידו את
ספר המקנה — הקושן — ובזאת יעשה הטוב והישר בעיני אלקים
ואדם. והלה? אם כי נפשו דאבה מאד למלא אחרי עצת הרופא
אבל גם לא העיז לסרב לאיש, שכל כך הרבה להיטיב עמדו ומסר
את נפשו עבורו בחנם — באשר משכורתו וכל מחסוריו נשלחו
לרופא על חשבוננו של מר רוקח — באופן כזה עלה בידי הרופא
להשפיע על החולה כי יותר לפחות על חצי הקושן, אבל כנראה
שטרם נתמלאה סאת צרותיהם וטרדותיהם של מיסדי השכונה.

ויהי היום, ערב שבת היה, ומר רוקח חלה בשתי עיניו
ר"ל ויפול למשכבו. למחרת בשבת גברו עליו הכאבים ולא
יכול לזוז ממקומו. יתר על כן: אף רעש קל שבקלים לא
יכול לנשוא, גם אור קלוש לא יכול לסבול, ועל כלם: האויר
היה כסס לעיניו, ואף כי החום גדל מאד — ימי תמוז — היו נאלי-
צים לסגור את כל החלונות והתריסים שבביתו. והנה בעצם היום
הזה בא שליח מיוחד מאת הרופא — באשר הוא היה ביפו ואנחנו
בנה-צדק — והביא לנו את הבשורה לאמור: „מצב החולה מיואש
ורגעיו ספורים“. ובימים ההם אין עגלה לנסוע אפילו בימית החול
ופשיטא בשבת! ברם מר רוקח ידע היטב כי עת לעשיה היא, יאם

יעבור היום הזה לבטלה או תלך כל נוח צדק — חלילה — לאבדון. ואיך ישא פניו אל תושביה אשר בטחו בו ואשר חסכו מלחמם הצר למען יהי להם גג מעל לראשם? הוא השליך את נפשו מנגד ובעזרת שני שושבינים אשר תמכוהו תחת זרועותיו הוביל אל הטבו. הודות לידידיו אשר שם וביחוד בעזרת הידיד „העונה את הכל” הקים את כל ה„שעריה” (בית-הממשלה) על רגליה, יפעל כי תלך כולה תומי, על כל סופריה הגדולים עם הקטנים, יחד עם העדים ואת ספרי המקנה ואת כל הספרים הנחוצים לענין זה — אל בית החולה. זה היה אמנם דבר פלא אשר לא נשמע כמותו אצל התורכים, שנהגו לדחות כל דבר ל„בוקרה” (מחר) — ונעשה רק הודות לחריצותו הרבה של מר רוקח.

וזחולת, בראותו את פני מר רוקח המובל כעוור, נכמרו רחמיו עלי, גם בוש מפניו לסרב לו והסכים לבקשתו, ולא רק את חצי הקושן הוציא מתחת ידו כי אם כולו. עד הערב נגמרה הטרגדוקציה ובלילה ההוא מת „הבטוח”.

הקונסול האוסטרי

הארמני אשר שימש קונסול אוסטרי בירושלים בימים ההם, המלוח לב. ר. רגז תחתיו בשמעו את אשר עשה לו ה' רוקח, ועוד יותר בערה חמתו בו משום שמר רוקח היה נתין אוסטרי! הוא אמר לנקום בו, נפשו חשקה לאסרו באזיקים לשלחו לאוסטריה לעבודת הצבא!

אך פה עמדה לו שוב חריצותו ותבונתו למר רוקח, כי השכיל בעוד מועד — ובלי ברכת הפרידה — להפרד ממשלת אוסטריא, ובבוא ה„קאוואס” האוסטרי לקרוא לו בשם ממשלתו, ענה לו מר ר. כי אין לו עוד חלק ונחלה באוסטריה, יען כי היה לנתין עותומני, ומי יאמר לו מה תעשה?

סוף היה כי הקונסול התפשר עם נתינו בשלום ועוד הפך ציר בו כי יחזור לנתינותו הקודמת. מר ר. הסכים לזה ועוד עלה לגדולה, כי ניתנה לו משרת הכבוד „יועץ הממשלה האוסטרית”, ותהי המשרה הזאת על שכמו עד בוא האנגלים לארצנו.

השמירה בנוה-צדק

זמן רב היתה השמירה על נוה צדק בעיה קשה, שעמדה לנו בעצם בגרון. שכונתנו היתה רחוקה מן הישוב מכל רוחותיה, וכל

השטח מרחוב יפורת"א עד הים ועד שרונה היה אז כמעט ריק,
חוץ מחירבה אחת. שגבלה עם בתינו ואשר שמשה קן לגנבים ולנשים
פרוצות. מכירינו, בשמעם לאן הובילונו רגלינו, לעגו וגם דאגו לנו
והזהירו אותנו מפני צעד מסוכן זה כי בנפשנו היא! ואכן לא
דאגת שוא היתה. כבר בלילה הראשון בקרונו שכנינו.....
סדרנו תיכף שמירה מעולה. החלטנו כי ילכו כל לילה שני
זוגות, ז. א. כל חצי לילה זוג אחר. ואכן, כל לילה היה לנו עסק
עם גנבים ואם תרצו גם עם רוצחים, שהיו יורים עלינו, אנו
היינו רודפים אחריהם מרחק רב ולפעמים גם עד הים. ואולם
ס"ס נמאס עלינו התענוג הזה, באשר היינו רק קומץ אנשים והש-
מירה שללה מאתנו את רוב עתותינו ומנוחתנו. על כן שכרנו לנו
שומר מיוחד, קצוע, עם רובה ביד וברשיון הממשלה. השומר היה
מטייל לו במושבה, להנאתו, כמלך בגדוד. אולם בני דודנו הטעו
אותו. פעם אחת התחפשו לחילי הממשלה השלוחים — כביכול —
לפקח על השומרים אם אינם עושים מלאכתם רמיה. הם באו בדברים
עם השומר כדי לתת לו הוראות בהלכות שמירה ובאופן זה לקחו
ממנו את נשקו, סתמו את פיו, כפתהו ויגנבו דים. בקום אנשינו
משנתם, הרגישו בשומר הכפות ואת אשר עוללו להם שכנינו הטובים.
הבאנו במקומו שומר אחר, בעל עבר גדול, ושמו אחסן ברבר,
אשר שמעו הטיל פחד על הלסטים. אחסן יחסן זה בא לנו אף הוא
מידי מר רוקח ז"ל, שהיה חוכר הדרך של קו יפו—ירושלים לפני
הבנות מסילת הברזל. בזכות זה היו לו הרבה שומרים על חשבונו
והגנת הממשלה, למען ישמרו על כל הנקודות של הקו הנ"ל לבל
יגנבו את תשלומי המס. ויהי היום וקרה מקרה שאחסן ברבר,
שנמנה עם השומרים של הקו, הלך לאיזה מסום ומסר את הש-
מירה לידי שומר אחר. הנה עברו כעשרים פלחים עם גמלים טעונים
סחורות שונות, ובראותם כי השמירה בנקודה זו רופפה, חשבו
להתחמק הפעם מבלי לשלם את המס. השומר השני נלחם אמנם
בהם בכל יכלתו אך הם גברו עליו, הכוהו, פצעוהו וינוסו, גם
הרחיקו מרחק רב מהתחנה. בבוא אחסן ברבר ובשמעו את הדבר
היטב חרה לו, רכב מיד על סוס ורדף אחריהם — לבדו — והביא
את כולם כפותים ואת גמליהם והעמיד את המתנפלים לפני השופט,
הלא הוא „חוג'ה רוקח" בכבודו ובעצמו, אשר עשה בהם שפטים
כדבעי.

את „פרי הדר“ זה הביא לנו מר רוקח לשמור עלינו. ותרופה זו כמעט שהועילה, כי בשמוע הגנבים אשר בכל הסביבה. כי חדו' אחסן ברבר שומר על נזהר-צדק, נסו כעכברים מן המושבה. לכאורה הכל טוב ושפיר, אך דא עקא שפחדנו פן יהרוג הוא את הגנב, דבר קל מאד בעיניו, והיינו כולנו חטאים. לא נעים היה לנו לשחק באש, לכן החלט כי נלך על המשמר ביחד עם השומר ואז נהיה בטוחים בכל האופנים. ברם, שוב נתעוררה השאלה: מה הועילו חכמים בתקנתם?

החלפנו אותו באחר, ואחר באחר, ולא נושענו, באשר אין עצה ואין תבונה כנגד גנבים מנוסים....

היה אמנם אחד חכם, שהשיא לנו עצה הגונה, היינו: לעשות פעמון פנימי שהחוט הקשור אליו יהא מתוח דרך כל בתינו, כעין טלפון — כביכול — והיה אם יכנס גנב בבית האחד או ימשוך בעל הבית הזה, בפעמון למען יהיה קולו נשמע בכל הבתים. אגב, הקדים לנו הקב"ה רפואה למכה כי נתן בלבנו לבנות את בתינו צפופים ודבוקים זה בזה, אבל גם עצה זו לא הניחה לנו, כאשר הא תנח אם בעל הבית הזה, שבו נמצא הפעמון ער ויחכה לגנב כל הלילה. אבל אם ירדם בעל הבית מי יקום לנו או למשוך בפעמון?

לא הונח לנו עד שמר רוקח ז"ל, אשר נעשה תקיף — כאמור — בממשלה האוסטרית, כפה את הממשלה התורכית כי תתן לנו עשרה חיילים על הוצאותיה להגן על השכונה.

הבתים הפריזיים

חכמי האינדנא מוצאים פגימות בתכניתה של נזהר-צדק, היינו הרחובות צרים יותר מדי, הבתים נעוצים זה בזה, אין די אויר לנשום ואין בבתינו שום נוחיות, לא תואר ולא הדר להם. יכו'. להם אני עונה: בודאי, עכשיו כי הרחיב ה' לנו, ובתינו עם כל הנוחיות: מים קרים, חמים ופזורים, עם רדיו ועם כל תענוגות בני אדם, עכשיו יכולים אתם החכמים, ללעוג עלינו כאוות נפשכם. אבל לפניכם איפה הייתם? לפני חמשים שנה?

אז היו בונים „עליא סטמבול“, הרחובות צרים בכל הארץ. וביחוד רחובות יפו, עד ששני חמורים ביחד לא יכלו לעבור

בהם בלתי אם בריסוק איברים. ועגלות? מאן דכר שמהו! ואם אמר אדם לחברו: צר לי המקום בנה צדק, היו עונים לו: בוא וראה החובות דיפן, שלעומתם רחובות נוה צדק רחבי ידיים הם מאד. אכן, ילדותה של נוה צדק לא ביישה את זקנותה. זכורני, כשנבנו הבתים הראשונים, היו הרבה אורחים מירושלים, ומשאר מקומות באים לראותם והיו מתפלאים על טיבם, על יפי הבנין וכו'. עד שהיו קוראים להם „הבתים הפריזיים“. אחדים מהם גם הצהירו, כי נוה צדק משמשת להם מקום הבראה ומרפא, באשר אירלה מחליץ את העצמות ומרענן את הגוף!

*

בשבועון חבצלת בירושלים מכ"ה ניסן תרמ"ז אנו קוראים: יפן, ביום הראשון כי ניסן חגגה החברה הנכבדה עזרת ישראל זג יום הנחת אבן פנה להבתים אשר התחילה לבנות. מנהלי החברה הזאת יסדו גם חברת בנין בתים ויקנו כר נרחב מחוץ לעיר ויחלקוהו לשמונה וארבעים חלקים, לבנות עליהם במשך ארבע שנים שמונה וארבעים בתים, בכל בית שני חדרים גדולים ולפני החדרים עזרה פתוחה מצד אחד. יהי ה' את מנהלי החברה וחבריה, ומעשה ידם יכונן.